

УДК 159 9.01

Інна Томаржевська,
кандидат психологічних наук, доцент,
Національний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова,
м. Київ, Україна

ФЕНОМЕН «ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ» І ЙОГО ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті здійснено теоретичний аналіз феномену толерантності до невизначеності у зарубіжних та вітчизняних психологічних дослідженнях, уточнення його змісту. Здійснено спробу розкриття структури даного феномену, аналіз підходів до його вивчення, історія становлення конструкта. Визначено теоретичні та емпіричні передумови становлення та розвитку поняття «толерантності до невизначеності»: рефлексія та розвиток категоріального апарату сучасної психології; введення принципу невизначеності та розгляду його в якості світоглядної установки, котра визначає становлення нових схем пояснення психічних явищ; вирішення завдань вивчення ідентичності особистості, професійної та особистісної зрілості, соціально-психологічних характеристик; етнопсихологічні дослідження тощо.

Розглянуто психологічні особливості ситуації невизначеності та роль ситуації невизначеності у розвитку особистості. Толерантність до невизначеності – це науковий конструкт, який має безліч трактувань. Окреслено практичну значущість конструкта толерантності до невизначеності, що обумовлена ресурсною складовою із забезпечення особистості життєстійкістю, життєздатністю, здатністю ефективно приймати рішення та зберігати продуктивну активність, досягати успіху та справлятися з складними життєвими ситуаціями.

Акцентовується увага на ряді підходів, що склалися при його вивченні: толерантність до невизначеності як риса особистості, толерантність до невизначеності як ситуаційно-специфічна установка, толерантність до невизначеності як метакогнітивна характеристика.

Ключові слова: толерантність до невизначеності, інтолерантність до невизначеності, особистісний конструкт, риса особистості.

Inna Tomarzhetskaya,
Candidate of Sciences in Psychology,
National Pedagogical University M. Drahomanov,
Kyiv, Ukraine

PHENOMENON "TOLERANCE TO VAGUENESS" AND IT'S PSYCHOLOGICAL ANALYSIS

The theoretical analysis of the phenomenon of tolerance to the vagueness in psychological researches, clarification of his maintenance is carried out in the article. The attempt of opening of structure of this phenomenon is carried out, analysis of going near his study, history of becoming of construction. The psychological features of situation of vagueness and role of situation of vagueness are considered in development of personality. Tolerance to the vagueness is scientific construction that has an enormous amount of interpretations.

Attention is accented on the row of approaches that was folded at his study: tolerance to the vagueness as a line of personality, tolerance to the vagueness as a situational-specific setting, tolerance to the vagueness as metacognitive description. New tendencies of research of tolerance to the vagueness fixing of changes conditioned by a necessity in behavior of personality, that is in the situation of vagueness, complication, variety.

Not all authors divide a look into tolerance to the vagueness as metacognitive description, but almost all accede to that tolerance to the vagueness is not simply related to those or other lines or behavioral symptoms, but also actively takes part in dynamic processes, that connected with overcoming or generation of vagueness foremost at cognitive level. Thus tolerance to the vagueness is multilevel and multidimensional personality construction that can be attributed to integral descriptions of personality.

Practical meaningfulness of construction "tolerance to the vagueness" is conditioned by a resource constituent on providing of personality vitality, by viability, ability effectively to make decision and keep productive activity, achieve success and get along at difficult vital situations.

Key words: tolerance to the vagueness, scientific construction, situational-specific setting, metacognitive description, cognitive level, integral descriptions of personality.

Вступ. Проблема невизначеності останнім часом викликає багато запитань та інтересу у науковій спільноті. Актуальність звернення до поняття «невизначеність» в сучасній психології спричинена високими темпами змін, які відбуваються в сучасних соціальних системах та інститутах; трансформацією комунікативних форм, коли спілкування відбувається одночасно в багатьох ситуаціях та форматах; появою таких ситуацій, досвід переживання яких відсутній у суб'єкта тощо.

Соціальна ситуація сучасності часто описується та сприймається як ситуація нестабільності, невизначеності, така, що пред'являє високі нові вимоги до суб'єкта активності. Невизначеність може бути виявлена одночасно і в повсякденному побуті, і в міжособистісному спілкуванні, під час прийняття рішень, в навчальній та професійній діяльності. Відсутність необхідної інформації, нечіткі критерії результативності, незрозумілий характер розвитку ситуації – все це породжує невизначеність. Необхідність пояснення особливостей поведінки людини в таких ситуаціях призвела до введення в психологію поняття «толерантність до невизначеності». Водночас, дослідження даного феномену є відносно новими для вітчизняної психології. Базові визначення та діагностичні методики в цій галузі започатковані зарубіжними психологами.

Мета та завдання. В Україні дослідження толерантності до невизначеності у психології тривають відносно не багато часу і характеризуються спрямуванням за певними напрямками. Найпоширені дослідження стосуються питань формування толерантності до невизначеності стосовно сфер діяльності (Гусєв, А. І., Пічурін, В. В.); розгляду толерантності до невизначеності як чиннику благополуччя людини (Ющенко І.М., Лушин П.В.) та чиннику

ефективного консультування та адаптації вчених до соціальних змін (Р.Кочунас, Приходько А.І.); фрустраційної толерантності (Мітіна Л. М., Попик І. Г., Холодова О. А.).

Становлення та розвиток проблеми невизначеності в галузі психологічного знання визначається низкою теоретичних та емпіричних передумов, таких як рефлексія та розвиток категоріального апарату сучасної психології, введення принципу невизначеності та розгляду його в якості світоглядної установки, котра визначає становлення нових схем пояснення психічних явищ; вирішення завдань вивчення ідентичності особистості, професійної та особистісної зрілості, соціально-психологічних характеристик; етнопсихологічні дослідження тощо. Потреба в науковому обґрунтуванні та практичній розробці, вивчення поведінки людини в ситуації невизначеності – актуальна проблема сучасної психологічної науки.

Головною метою цієї роботи є здійснення теоретичного аналізу психологічного феномену «толерантність до невизначеності» в зарубіжних та вітчизняних дослідженнях. Концепт толерантності взагалі є відносно новим для вітчизняної психології. Через це, складним залишається пояснення змісту та генези поняття «толерантність до невизначеності».

Методи дослідження. Термін «толерантність до невизначеності» («tolerance for ambiguity») введено у науковий обіг ще у 1948-1949рр. Е. Френкель-Брусвік в контексті проблем етнічних стереотипів та антисемітизма (Frenkel-Brunswick, 1948). Дослідник визначала ТН (тут і далі – толерантність до невизначеності) як ставлення до ситуації, яка є неоднозначною, динамічною, невідомою тощо. Тенденція приймати рішення за принципом «чорне-біле», поспішати на шляху до розуміння, не приймати до уваги складні реалії, відкидати в цьому прагненні до

розуміння потреби інших людей, – все це визначалось як інтолерантність (ІТН – інтолерантність до невизначеності). Е. Френкель-Брусвік в праці 1949 р. визначає толерантність до невизначеності як емоційну та перцептивну особистісну властивість. Дослідниця запропонувала також низку процедур для оцінки ТН/ІТН.

Предметом наукового інтересу Е. Френкель-Брусвік стала роль мотиваційних чинників у процесі сприйняття. В основі її поглядів психоаналітичний концепт «емоційної амбівалентності» як співіснування у одного індивіда протилежних емоцій, почуттів, установок відносно об'єкта. Вчена прийшла до висновку, що витіснена амбівалентність може проявлятися на когнітивному рівні у вигляді ригідного та неадекватного сприйняття реальності. Описаний тип особистості, котрий володіє високим рівнем інтолерантності до невизначеності як такий, що характеризується тенденцією до прийняття рішень за принципом «чорне-біле», до формулювання висновків без врахування значущих чинників та реального стану речей; прагне до безумовного прийняття або відторгнення у стосунках з іншими людьми. На основі власних досліджень Е.Френкель-Брусвік запропонувала також ряд процедур для оцінки толерантності-інтолерантності.

Результати дослідження. Більшість зарубіжних вчених розглядають ТН як рису особистості. Так Р. Халлман пропонує ТН розглядати як «здатність розуміти конфлікт та напруження, котрі виникають в ситуації подвійності, невизначеності та проявляються у прийнятті невідомого, здатності протистояти у суперечливій ситуації...» (Халлман, 2003).

Р. Нортон пропонує розглядати ІТН як рису особистості, що пов'язана з низкою поведінкових феноменів,

наприклад із небажанням аналізувати проблеми в конкретних термінах та надаючи перевагу ясним, зрозумілим ситуаціям. Вчений визначає ТН як «...тенденцію сприймати неоднозначну інформацію як різновид психологічного дискомфорту чи загрози» та виокремлює вісім різних категорій, що визначають невизначеність: 1) множинність суджень; 2) неточність, неповнота та фрагментарність; 3) вірогідність; 4) неструктурованість; 5) дефіцит інформації; 6) ненадійність; 7) несумісність та суперечливість; 8) незрозумілість (Леонов, 2014).

Як базову рису особистості ТН розглядають Е. МакДоналд, С. Баднер та У.Сіданіус. С.Баднер з позицій психології сформулював ідею загрози, що сприймається людиною як основа ідентифікації тенденцій по відношенню до невизначених стимулів. На його думку, ТН – це тенденція сприймати невизначені ситуації як бажані. В свою чергу, ІТН – сприйняття неоднозначних, суперечливих ситуацій як джерела загрози. С.Баднер виділив наступні ознаки невизначеної ситуації:

- новизна (абсолютно нова ситуація, досвіду проживання якої не існує);
- складність (складна ситуація з великою кількістю складових);
- невирішеність (різні елементи ситуації породжують суперечливі інтерпретації).

Вчений виділив також 4 індикатора індивідуального сприйняття загрози, що виступають в якості переживання загрози (індивідуальна реакція) або поведінки в ситуації загрози (оперативна реакція):

- феноменологічне підкорення (дискомфорт);
- феноменологічне заперечення (регресія, придушення);
- оперативне підкорення (поведінка уникнення);
- оперативне заперечення (деструктивна або

- реконструктивна поведінка) (Budner, 1962).

В протилежність інтолерантності автор визначив толерантність особистості як «тенденцію сприймати невизначені ситуації як бажані».

Цікавою є думка Д. МакЛейна, який розглядає ТН як рису, «...спектром реакцій від відторгнення до привабливості, при сприйнятті невідомих, складних, динамічно невизначених або таких, що мають інтерпретацію суперечливих стимулів...» (Леонов, 2014).

На думку І.Н. Леонова, який здійснив ґрунтовний аналіз ТН в історичному контексті становлення конструкта, приходять до висновку, що більшість західних вчених визначають даний феномен саме як рису особистості, що передбачає погляд на конструкт як стабільний у часі, як такий, що змінюється лише під впливом нового досвіду або цілеспрямованої активності самого субекта ((Леонов, 2014).

Обговорення. Альтернативний погляд на ТН передбачає розгляд її як динамічної характеристики, що в свою чергу передбачає активність особистості в умовах змін, оволодіння новими метакогнітивними навичками, що дозволяють подолати протиріччя, породжені даною ситуацією чи завданням. Тобто, в цьому ракурсі ТН розглядають вже як навичку або процесуальну характеристику, що регулює процес переробки інформації. Так, К. Merenluoto та Е. Lehtinen розглядають ТН в контексті динамічного процесу розгортання метакогнітивних та мотиваційних перемінних.

Не всі автори поділяють погляд на ТН як метакогнітивну характеристику, але майже всі погоджуються з тим, що ТН не просто пов'язана з тими або іншими рисами або поведінковими симптомами, але й активно бере участь в динамічних процесах, що пов'язані з подоланням або породженням

невизначеності перш за все на когнітивному рівні. Таким чином толерантність до невизначеності є багаторівневим та багатовимірним особистісним конструктом, який може бути віднесений до інтегральних характеристик особистості.

Проблема толерантності до невизначеності в дослідженнях українських вчених теж знайшла своє місце. Так, П. Лушин, досліджуючи провідну умову супроводу особистості в умовах перехідного періоду визначає толерантність до невизначеності, недирективність і недифіцитарність професійної позиції психолога. Крім того, учений розглядає типи ставлень до невизначеності, серед яких інтолерантний і толерантний, що дає можливість виділити такі типи: «активний», «пасивний», «утилітарний» та особливий «недифіцитарний» тип, сутність якого полягає у ставленні до хаосу і невизначеності як до джерела зростання і розвитку особистості (Лушин, 2017).

На думку Гусєва А.І., толерантність до невизначеності є властивістю особистості, яка дозволяє їй витримувати пов'язані з невизначеністю смислових підвалин власного буття кризові прояви, що виникають під час переходу до нової ідентичності. Толерантність до невизначеності є багаторівневим та багатовимірним особистісним конструктом, який може бути віднесений до інтегральних характеристик особистості. Крім того, вчений досліджував толерантність до невизначеності як фактор розвитку ідентичності особистості, застосувавши для цього: методику «Толерантність до невизначеності» (С. Баднер, в адаптації Г. Солдатової), методику «Шкала толерантності до невизначеності» (Д. Маклейн, в адаптації Е. Луковицької), методику «Особистісна готовність до змін» (Ролнік, Хезер, Голд, Халл, в адаптації Н. Бажанової та Г. Бардієр) та

інші методики дослідження розвитку ідентичності (Гусєв, 2007).

Висновки. Толерантність до невизначеності – психологічний конструкт, що пояснює та передбачає поведінку людини як в широкому класі ситуацій, так і в різних культурах. Нові тенденції дослідження толерантності до невизначеності обумовлені необхідністю фіксації змін в поведінці особистості, котра знаходиться в ситуації невизначеності, складності, різноманіття. Практична значущість конструкта ТН обумовлена ресурсною складовою із забезпечення особистості життєстійкістю, життєздатністю, здатністю ефективно приймати рішення та зберігати продуктивну активність, досягати успіху та справлятися з складними життєвими ситуаціями.

Як бачимо, толерантність до невизначеності має багато трактувань, однак в психології за допомогою даного терміну можна пояснювати особливості поведінки людини у невизначених, багатозначних ситуаціях. дослідження феномену ТН пов'язане з труднощами визначення єдиного розуміння самого поняття, його структурних компонентів і системи їх взаємозв'язку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гусєв А.І. До проблеми формування та розвитку толерантності до невизначеності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. № 12, Психологічні науки.* К., 2007. № 17 (41), ч. 1. С. 101-113.
2. Гусєв А.І. Практичні аспекти формування та розвитку толерантності до невизначеності. *Психологічні перспективи.* 2008. Вип. 11. С. 58-70.
3. Гусєв А.І. До питання побудови експериментальної моделі вимірювання феномена толерантності до невизначеності. *Наукові праці МАУП.* К., 2008. Вип. 2 (18). С. 257-262.

4. Леонов И.Н. Толерантность к неопределенности как психологический феномен: история становления конструкта. *Вестник Удмурдского университета.* 2014. №4. С.43-52.
5. Корнилова Т.В. Новый опросник толерантности–интолерантности к неопределенности. *Психологический журнал.* 2010. Т. 31, № 1. С.74-86.
6. Луковицкая Е.Г. Социально-психологическое значение толерантности к неопределенности : автореф. дис. ... канд. психол. наук. СПб., 1998.
7. Лушин П.В. Хаос и неопределенность: от страдания – к росту и развитию : монография. К., 2017. 144 с.
8. Петрова Н.И. Толерантность самоактуализирующейся личности. *Толерантность и проблема идентичности. Материалы междунар. науч.-практич. конф. Ежегодник Российского психологического общества.* 2002. Т. 9 (4). С. 254-258.
9. Шефер Б., Скрабис М., Шлёдер Б. Социально-психологическая модель восприятия чужого. *Психология : журн ВШЭ.* 2004. Т. 1, № 1. С. 24-51.
10. Budner S. Intolerance of Ambiguity as a Personality Variable. *Journal of Personality.* 1962. Vol. 30. P. 29-50.
11. Frenkel-Brunswick E. Tolerance towards ambiguity as a personality variable. *The American Psychologist.* 1948. № 3. P. 268.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

1. Гусєв, А.І. (2017). До проблеми формування та розвитку толерантності до невизначеності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. № 12, Психологічні науки, 17 (41), 101-113.*
2. Гусєв, А.І. (2008). Практичні аспекти формування та розвитку толерантності до невизначеності. *Психологічні перспективи, 11, 58-70.*

3. Гусев, А.И. (2008). До питання побудови експериментальної моделі вимірювання феномена толерантності до невизначеності. *Наукові праці МАУП*, 2 (18), 257-262.
4. Леонов, И.Н. (2014). Толерантность к неопределенности как психологический феномен: история становления конструкта. *Вестник Удмурдского университета*, 4, 43-52.
5. Корнилова, Т.В. (2010). Новый опросник толерантности-интолерантности к неопределенности. *Психологический журнал*, 31 (1), 74-86.
6. Луковицкая, Е.Г. (1998). Социально-психологическое значение толерантности к неопределенности (Автореф. дис. канд. психол. наук, СПб., Россия).
7. Лушин, П.В. (2017). *Хаос и неопределенность: от страдания – к росту и развитию*. Киев, Украина.
8. Петрова, Н.И. (2002). Толерантность самоактуализирующейся личности. *Толерантность и проблема идентичности. Материалы междунар. науч.-практич. конф. Ежегодник Российского психологического общества*, 9 (4), 254-258.
9. Шефер, Б. & Скрабис, М. & Шлёдер, Б. (2004). Социально-психологическая модель восприятия чужого. *Психология: журн ВШЭ*, 1, 24-51.
10. Budner, S. (1962). Intolerance of Ambiguity as a Personality Variable. *Journal of Personality*, 30, 29-50
11. Frenkel-Brunswick, E. (1948). Tolerance towards ambiguity as a personality variable. *The American Psychologist*, 3, 268.